

VIKÂYETÜ'R-RİVÂYE FÎ-MESÂİLİ'L-HİDÂYE ADLI ESERİN MÜELLİFİNİN İSİM VE LAKABININ TESPİTİ

Dr. Orazsahet ORAZOV*

Özet: Önemine binaen yüzlerce yazma nüshası ile günümüze ulaşmış olan Hanefi mezhebinin muteber metinlerinden birisi de *Vikâyetü'r-rivâye fî-mesâilî'l-Hidâye* adlı eserdir. *Vikâye*, sayısız dehaların yetiştiği ve pek çok ilmin kemale erdiği İslam medeniyet merkezlerinden Buhâra'da yetişmiş fakih Mahmud b. Ahmed tarafından kaleme alınmıştır. Mahmud b. Ahmed Buhara'da çok sayıda âlim yetiştiren Mahbûbi ailesine mensuptur. Ancak tabakât eserlerinde kaydedilen farklı ve kısıtlı bilgiler sebebiyle *Vikâye*'nin müellifinin isminin Mahmud mu yoksa Ömer mi olduğu, lakabının Burhânüşşeria mı, yoksa Tâcüşşeria mı olduğu konusunda klasik kaynaklarda, dolayısıyla da modern çalışmalarda birçok karışıklık göze çarpmaktadır. Ayrıca benzer bir karışıklık *Vikâye* müellifinin babasının isminin dedesinin ismiyle karıştırılması konusunda da söz konusudur. Bu makale, konuyla ilgili karışıklığı ortadan kaldırmayı ve bundan sonraki çalışmalarda eserin müellifinin doğru bir şekilde belirlenmesini amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Burhânüşşeria, Tâcüşşeria, Sadruşşeria, Vikâye.

Determination of the Name and Nickname of the Author of the Work *Wiqayah al-Riwayah fi Masail al-Hidayah*

Abstract: *Vikaya* was written by Mahmud b. Ahmad who was grown in Bukhara, one of the centers of the Islamic civilization in which numerous genius sciences were grown. Mahmud b. Ahmad was a member of the family Mahbubi, in which many scholars raised. However in tabaqat works a lot of confusions about the name of the author, whether Mahmud or Omar and the nickname whether Burhanushsharia or Tajushsharia are observed due to different and limited information. There is a similar confusion between the names of the father and grandfather of the author of *Vikaya*. This article aims to solve these problems and clarify the name of the author in the further studies.

Keywords: Burhanusharia, Tajusharia, Sadrusharia, Vikaya.

GİRİŞ

İslam ilim tarihinde mücadeleleriyle, bırakmış oldukları eserleriyle ölümsüzleşen çok sayıda ilim adamı, genellikle künyeleri, doğdukları veya yaşadıkları yerlere nispet edilmeleri, ilmi vasıfları, kitapları ya da meslekleri icabı oluşan müsemmaları neticesinde meşhur olup tanınagelmişlerdir. Ancak bazen hayat hikâyeleri ile ilgili sağlıklı veya yeterli bilginin olmayışı, ya da temel kaynaklarda farklı bilgiler serdedilmesi sebebiyle söz konusu âlimlerin isim veya lakaplarında karışıklıklar ortaya

* Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, dostluk1991@gmail.com (Bu makale Bührânüŧ-Şeria ve Vikâye Adlı Eseri [(Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) Bursa, 2001] ismiyle yazarın hazırlamış olduğu yüksek lisans tezinden yararlanarak hazırlanmıştır).

çıkılmış, bunun tabii neticesi olarak da bazen eserlerin müellifleri bazen de müelliflerin eserleri farklı kişilere atfedilmiştir. Dolayısıyla, müellifin hayatı ve eserlerini konu edinen tabakat kitaplarında ve çağdaş çalışmalarında söz konusu çelişkili bilgiler sebebiyle ortaya çıkan karışıklıklar/yanlışlıklar tekrarlanarak devam etmiştir. Nitekim Hanefi mezhebinin meşhur metinlerinden olan *Vikâyetür-rivâye fi mesâil'l-Hidâye* adlı eserin müellifi ile ilgili eski kaynak eserlerde, dolayısıyla da bu eserleri referans alarak müellifi tanıtmaya çalışan modern çalışmalarda, *Vikâye*'nin müellifinin ismi ve lakabı konusunda iki ayrı görüş ortaya çıkmıştır. Hatta tabakât kitaplarında, *Vikâye*'nin müellifinin “Burhânüşşeria” ya da “Tâcüşşeria” olduğu hususunda farklı görüşler serdedilmişken, günümüz çalışmalarının genelinde söz konusu eserin müellifi daha çok “Tâcüşşeria” olarak kaydedilmiştir.¹

Buna göre, konu başlığından da anlaşılacağı üzere, bu makalenin amacı mezkûr lakapların hangisinin *Vikâye*'nin müellifinin lakabı olduğu tespitine ulaşmak olacaktır.

Malum olduğu üzere *Vikâye*, meşhur Hanefi âlimi Burhânüddîn Merginânî'nin (593/1197) *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedî* adlı eserinin muhtasarıdır². Bu eser mezhep içerisinde önde gelen *mutûn-i erba'a*³ adlı muteber dört muhtasar eser içe-

- 1 Bilmen, Ömer Nasûhi, *Hukuk-i İslamiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1/475, I-IV İstanbul, 1949; Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara, 1990, s.76-77; Cici, Recep, “Osmanlı Hukuk Düşüncesini Etkileyen Başlıca Kaynaklar”, *UÜİFD*. sy. 8, VIII, 1999; Özel, Ahmet, “Hanefî Mezhebi”, *DİA*, XVI, 22; Özel, Ahmet, “İbnü's-Sââtî”, *DİA*, XXI, 190; Özel, Ahmet, “Hanefî Literatürünün Oluşumu”, (*İmâm-ı Azam Ebû Hanîfe ve Düşünce Sempozyumu I*), Bursa, 2005, s. 365; Kallek, Cengiz, “Hidâye”, *DİA*, XVII, 471-473; Yaman, Ahmet, “Kenzü'd-dekâik”, *DİA*, XXV, 261; İbrahim, Muhammed, *Hanefî ve Şafîilerde Mezhep Kavramı*, İstanbul, 2015, s. 21, 95. çev. Beşer, Faruk. (Ancak DİA'nın “Sadruşşeria”, “Tâcüşşeria” ve “Vikâyetür-rivâye” maddelerinde açık bir şekilde kısaca tartışmaya da yer verilerek *Vikâye* müellifi doğru lakabıyla “Burhânüşşeria” olarak zikredilmiştir. Ömer Nasuhi Bilmen, söz konusu eserinin 1/356'da ise, *Vikâye* müellifini “Burhânüşşeria” lakabıyla zikretmiştir. A. Özel ise, söz konusu eserinin genişletilmiş yeni baskısında müellifin lakabını “Burhânüşşeria” olarak düzeltmiştir. Bkz. Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, s. 119, 121, Ankara, 2014. Ayrıca R. Cici, “Osmanlı Klâsik Dönemi Fıkıh Kitapları”, (*TALİD*, C. 3, S. 5, İstanbul, 2005, s. 220) adlı makalesinde *Vikâye* müellifini “Burhânüşşeria” lakabıyla kaydetmiş ve danışmanlığını yürüttüğü tezimizi referans olarak göstermiştir).
- 2 Burhânüşşeria, Mahmud b. Ahmed, *Vikâyetür-rivâye fi mesâil'l-Hidâye*, Süleymaniye Ktp, Fatih, nr. 1505, vr. 1^B-2^A.
- 3 Hanefî mezhebinde *Muhtasarü'l-Kudûri*, *el-Hidâye*, *el-Vikâye*, *el-Muhtâr*, *Mecmau'l-bahreyn ve Kenzü'd-dekâik* gibi eserler “muteber metinler” adıyla meşhur olmuş ve bunlar Mutûn-i Erba'a, Mutûn-i Selâse ve Mutûn-i Sitte diye gruplandırılmışlardır. Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Ali Kara, *Mutûn-i Erba'a fi'l-Fıkıh alâ Mezhebi'l-Hanefiyye*, İstanbul 1420, s. 4-7; Orazov, Orazsahet, *Burhânüşşeria ve Vikâye Adlı Eseri*, s. 36-42. (*Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, basılmamış yüksek lisans tezi), Bursa, 2001; Atan, Ömer Faruk, Hicri VII. Yüzyıl Hanefî Fakihlerinden Burhânüşşeria'nın Vikâye Adlı Eseri, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXV. cilt, 2. sayı, 125 vd.; Atan, Ömer Faruk, Hanefî Literatüründe Muhtasarlar ve Metinler, (*İhya Uluslar Arası İslam Araştırmaları Dergisi*, c.2, sy., 2016), s. 65 vd.; Atan, Ömer Faruk *Vikâye'nin Tahkiki Neşri*, Emin Yay, Bursa, 2017. Yeri gelmişken söz konusu muteber metinlerle ilgili *Mutûn-i Erba'a*, *Mutûn-i Selâse* ve *Mutûn-i Sitte* veya *muteber metinler* başlığı altında mevzuun

risinde yer almış, özellikle de Orta Asya ve Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Günümüzde de, eskisinden kıyaslanamayacak derecede az da olsa söz konusu yerlerde okutulmaya devam etmektedir. Bu nedenle, gerek okuyucular, gerekse araştırmacılar açısından müellifle ilgili karışıklığın giderilmesi, müellifle ilgili ileriki çalışmalarda lakabın doğru bilinmesi önem arz etmektedir.

“BURHÂNÜŞŞERÎA VE TÂCÜŞŞERÎA” İSİM VE LAKAPLARININ TESPİTİ

Bu konuyu farklı görüşlere de yer vererek iki ayrı eserinde genişçe ele alan Abdülhay el-Leknevî (1304/1886)⁴ nispet konusunda yapılan hataları ayrıntılı olarak ortaya koymuştur. Fakat bu bilgilerin bütünü göz önünde bulundurulmadığı için Leknevî'nin söz konusu ifadelerini değerlendirmede bazı hatalar yapılmıştır. Nitekim *Vikâye* müellifi Mahmud'dan bahsederken, Leknevî'den alıntı yapan ve onu “Tâcüşşerîa” olarak niteleyen kişiler, müellifi yanlış anlamaları sonucunda böyle bir hataya düşmüşlerdir. Gerçekten, oradaki ifadeler sadece lafzî yönden ele alınırsa, böyle bir yanlış anlama çok muhtemeldir. Dolayısıyla onun değerlendirmeleri bir bütün olarak ele alınmalıdır.

Leknevî, *el-Fevâidü'l-Behiyye*'de müellifin isim ve lakabını “Mahmud b. Ahmed *Tâcüşşeria*” şeklinde zikretmiş ve el-Kefevî'nin (990/1582)⁵ de bu görüşte olduğunu kaydetmiştir.⁶ Ardından konuyla ilgili ihtilafın, müellifin torunu Ubeydullah b. Mesud'un hal tercümesinde geçtiğini belirtmektedir.⁷ İşte yukarıda ifade edilen yanlış anlamamanın ilk noktası burada başlamaktadır. Mahmud b. Ahmed'in “Tâcüşşeria” şeklinde nitelenen lakabını onun kendi görüşü olarak kabul etmiş-

DİA'nın yeni baskısına ayrı bir madde olarak ilave edilmesi, yine *Burhânüşşeria* maddesinin de ayrı bir başlık olarak ilave edilmesi konusunu hatırlatmakta yarar vardır.

- 4 Bkz. Leknevî, *Umdetü'r-riâye fi halli Şerhi'l-Vikâye*, I-IV, Delhi, 1327, I/19. Leknevî diğer eseri olan *el-Fevâid*'de konuyla ilgili incelediği eserlerin listesini de sunmakta ve birçok büyük âlimin dahi bu konuya muttali olmadığını belirtmektedir. Leknevî, *el-Fevâidü'l-behiyye fi terâcümü'l-Hanefiyye*, (thk. Muhammed Ebu Feras en-Neasâni, el-Halebi), Kahire, s. 112.
- 5 Bilindiği gibi *el-Fevâid* el-Kefevî'nin *Ketâibü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâi mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr* adlı eserinin muhtasarıdır. Yöntem olarak Leknevî, önce Kefevî'nin *Ketâib*'indeki bilgiyi özetledikten sonra, çoğu kez “kâle'l-câmi” ibaresiyle başka eserlerden yararlanarak kendi ilavelerini eklemiştir. Nitekim bunu kendisi: “(*Ketâib*) özetledikten sonra, âlimlerin yararlı gördükleri, konuyla ilgili (*Ketâib*'de) bulunmayan faydalı bilgileri başka eserlerden derleyerek “kâle'l-câmi” ibaresiyle ilave ettim” diyerek, *el-Fevâid*'in girişinde açıkça belirtmiştir. Dolayısıyla “kâle'l-câmi” tabirini “çoğunluk bu görüştedir”, ... şeklinde anlamak doğru değildir. Leknevî, Abdülhay, *el-Fevâidü'l-behiyye fi terâcümü'l-Hanefiyye*, Beyrut 1418/1998., s.6, 338-339.
- 6 Konuyla ilgili Kefevî'de zikredilen bilgiler için bkz. el-Kefevî, Mahmud b. Süleyman, *Ketâibü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâi mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*, I-II, (waqfeya.com المدرسة الوقفية), II/6^A, 43^B-44^A.
- 7 Leknevî, *Fevâid*, s.338-339.

lerdir. Hâlbuki bu görüş el-Kefevî'ye aittir. Leknevî'nin görüşünü öğrenmek için onun işaret ettiği metne bakmak gereklidir.⁸

Torununun hal tercümesine gelince, Leknevî ilk önce Sadruşşerîa ve ailesi hakkında bilgi vermiş, sonra *Vikâye* müellifinin “Burhânüşşerîa” mı, yoksa “Tâcüşşerîa” mı olduğu hususundaki iddiaları serdetmiş, ardından da kendi görüşünü belirtmiştir. Bu iddialar Leknevî'den naklen üç maddede ele alınabilir.

1. *Vikâye* Müellifinin “Tâcüşşerîa” Olduğu Görüşü

a. “Ahmed et-Tahtâvî'nin (1231/1816) öğrencisi Abdül-Mevla ed-Dimyâtî *Teâlîku'l-envâr alâ Dürri'l-muhtâr*'da şöyle diyor: ‘Ben, şeyhimiz es-Seyyid Murteza el-Hüseynî'nin *el-Müselselât*'ında Sadruşşerîa'nın nesebinin Ubeydullah b. Mesud b. **Tâcişşerîa Mahmud** b. Sadrişşerîa el-Ekber Ahmed (...) el-Mahbûbî şeklinde zikredildiğini gördüm. Ve yine şeyhimiz (el-Hüseynî) bize, *Târihu'l-Buhârâ*'da onun nesebinin bu şekilde kaydedildiğini gördüm, diye nakletti.’”⁹

b. “Bu iddia aynı şekilde el-Kefevî, Aliyyü'l-Kârî ve ez-Zehabî tarafından da dile getirilmiştir. el-Kefevî'de (...) şu şekilde nakledilir: Tâcüşşerîa, *Şerhu'l-Vikâye* sahibi Sadruşşerîa el-Asğar'ın *baba tarafından* dedesidir. *Tâcüşşerîa'nın ismi Mahmud'dur*. Sadruşşerîa el-Ekber ise, Tâcüşşerîa'nın babasıdır...”¹⁰

2. Birinci Maddedeki Güvenilir Kişilerin Sözlerine Karşı Hata Edenler (?)

Leknevî, *Vikâye*'nin müellifini zikrederken *Medînetü'l-ulûm* müellifi Kutbûddin el-İznîkî'nin (821/1418)¹¹ iki yerde, Şemsüddin el-Kuhistânî'nin (962/1554) beş yerde, Kâtib Çelebî'nin (1067/1657) ise üç yerde hata ettiğini belirtmektedir. Kanaatimizce son iki âlimin hata ettiği iki nokta -ki, bu aşağıda da belirtileceği üzere aslında doğru bir tespit olup- önemlidir.

8 Leknevî, *Fevâid*, s.185-189.

9 Leknevî, *Fevâid*, s.185-186.

10 Leknevî, *Fevâid*, s.186-187. Ayrıca “Tâcüşşerîa” lakabının *Ketâib*'te “Mamud”a izafe edildiği yerlerle ilgili bkz. Kefevî, *Ketâib*, I/339^A, II/6^A, 44^A, 72^B. Ancak burada şunu da belirtmek gerekir ki, *Ketâib*'te (bkz. II/73^A) Sadruşşerîa ailesinin metfun olduğu yerle ilgili bilgi verilirken: “...ancak, (Sadruşşerîa es-Sânî'nin) dedesi, (yani) **babasının babası Tâcüşşerîa ve annesinin babası Burhânüşşerîa** (olup), onların her ikisi de Kirman'da vefat etmiş ve orada defnedilmişlerdir” (اما جدہ ابو والدہ تاج الشریعة وابو والدته برهان الشریعة فانہما) denilmesine rağmen, buradaki annesinin babası olduğunu söylediği “Burhanüşşerîa” ile ilgili ne *Ketâib*'in kendisinde, ne de Leknevî'nin eserlerinde Kefevî'nin bu ibaresi ile ilgili bir izah yapılmamıştır. Ayrıca, aynı ifadelerle *Fethu bâbi'l-inâye*'nin muhakkiki de eserin mukaddimesinde yer vermiştir. bkz: Ali Kârî, Nuruddin b. Sultan, *Fethu bâbi'l-inâye bi Şerhi'n-Nükâye*, I-III, Beyrut 1418/1997, I/22.

11 *Medînetü'l-ulûm*'un İznîkî'ye aidiyeti konusu için bk. İzgi, Cevat, “Ebcedül'ulûm”, *DİA*, X, 70-71, İstanbul, 1994.

a. “Keza el-Kuhistânî'nin, *Nükâye* müellifi Sadruşşerîa es-Sânî'nin nesebini *Şerhu'n-Nükâye*'de zikrederken yanıldığı görülmektedir ki o, ‘Ubeydullah b. Mesud b. *Tâcişşerîa Ömer* b. Sadrişşerîa Ubeydillah (...)’¹² şeklinde sıralamıştır... el-Kuhistânî burada *Tâcüşşerîa*’yı Ömer olarak adlandırmaktadır. Hâlbuki (birinci madde de belirtildiği üzere) güvenilir tarihi kayıtlar onun isminin *Mahmud* olduğunu göstermektedir. Bu onun ilk hatasıdır...”¹³

b. “*Keşfu'z-zunûn* müellifi ise şöyle demiştir: *Vikâyetü'r-rivâye*, el-İmam *Burhânüşşerîa* b. Sadruşşerîa el-Evvel Ubeydullah el-Mahbûbî el-Hanefî'ye aittir. Onu kızının oğlu Sadruşşerîa es-Sânî için telif etmiştir...”¹⁴ Burada Kâtib Çelebi, Mahmud’u Sadruşşerîa el-Asğar’ın *anne tarafından* dedesinin ismi olarak zikretmiştir. Hâlbuki yukarıda zikredilen el-Kefevî ve onunla aynı görüşte olanların söylediklerinden anlaşılan bilgiye göre, *Mahmud* ismi baba tarafından dedesi olan *Tâcüşşerîa* için kullanılmıştır.”¹⁵

Leknevî'nin burada el-Kuhistânî ve Kâtib Çelebi'nin ifadelerine ilişkin verdiği bilgilerden bu iki müellifin hata ettiklerini düşünmüş olduğu anlamı çıkartılabilir. Nitekim bu hususta bilgi veren müellifler söz konusu cümlelere bakarak, Leknevî'nin de el-Kefevî ile aynı görüşte olduğunu, yani *Vikâye* sahibi Mahmud’un lakabı *Tâcüşşerîa* olup, torunu Ubeydullah’ın baba tarafından dedesi olduğunu kabul ettiğini söylemişlerdir.¹⁶ Hâlbuki Leknevî'nin konu ile ilgili diğer ifadelerinden el-Kefevî ve aynı görüşte olanların iddia ettiklerini benimsemediği, aksine Kâtib Çelebi ve el-Kuhistânî'nin *Vikâye* müellifinin ismi hakkındaki kayıtlarını benimsediği görülmektedir. Dikkat edilirse, Leknevî adı geçen iki müellife ait ifadelerin el-Kefevî ve aynı görüşte olanların ifadeleri ile uyuşmadığını belirtmekte, fakat burada her iki görüşten birini tercih ettiğine dair bir açıklamada da bulunmamaktadır. Öte yandan Leknevî'nin *Fevâid*'den daha sonra telif ettiği *Umdetü'r-riâye fi halli Şerhi'l-Vikâye* adlı eserinde, Kâtib Çelebi ve el-Kuhistânî için yukarıda belirttiği üzere hataya düştüğünü zikretmeyip, dedelerini sıralamalarında yanıldığı noktaları belirtmesi bu tespiti destekler mahiyettedir.¹⁷

12 Ayrıca bk. el-Kuhistânî, Şemsüddin el-Horasânî, *Câmiu'r-rumûz Şerhu'n-Nükâye Muhtasari'l-Vikâye*, I-II, İstanbul, 1291, I/9.

13 Leknevî, *Fevâid*, s.186-187.

14 Bu malumat için müellifin kendi eserine bakılabilir. Çelebi Kâtib, Mustafa b. Abdillâh, *Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-funûn*, I-II, İstanbul 1364/1945, II/20.

15 Leknevî, *Fevâid*, s.186-187.

16 Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 77.

17 Leknevî, *Umde*, I/18-20.

el-Fevâidü'l-behiyye adlı eserini, el-Kefevî'nin *Ketâibu'l-a'lâm*'ından ihtisar ve eklemelerle elde eden Leknevî, *Vikâye* sahibine ayırdığı başlık altında yalnızca el-Kefevî'nin bu eserinden kısaltarak elde ettiği metne yer vermiş, kendi görüşünü ise burada açıklamamıştır.¹⁸

3. *Vikâye* Müellifinin “Burhânüşşerîa” Olduğu Görüşü

Buraya kadar Leknevî'den naklettiklerimiz onun *Fevâid*'de zikrettikleridir. Ancak bundan sonra konuyla ilgili açıklamalarını onun *Umdetü'r-Riâye*'sinden nakledeceğiz. Musannif bu eserlerinin her ikisinde de aynı fikirde olup, ikincisinde meseleyi daha açık ortaya koymaktadır. Leknevî, adı geçen eserinde kanaatini şöyle ifade eder:

“Fakat (yukarıda anlatılanların aksine) el-Kuhistânî'nin *Câmiu'r-rumûz*'unda söylediğine göre Tâcüşşerîa, *Vikâye* şarihinin (Sadruşşerîa el-Asğar'ın) baba tarafından dedesidir. Yani Tâcüşşerîa'nın ismi Ömer b. Sadruşşerîa Ahmed'dir. *Vikâye* müellifi Mahmud b. Sadruşşerîa Ahmed ise anne tarafından dedesi olup, lakabı Burhânüşşerîa'dır. *Vikâye*'yi kendisi için tasnif ettiği kızının oğlu olan *Vikâye* şarhi Sadruşşerîa el-Asğar'ın hocasıdır.¹⁹ *Keşfu'z-zunûn* müellifi *Hidâye* şerhlerinden bahsederken bunu şu ifadeleriyle desteklemektedir: ‘*Hidâye* şerhlerinden birisi de eş-Şeyh el-İmam Tâcüşşerîa Ömer b. Sadruşşerîa el-Evvel el-Mahbûbî el-Hanefî'nindir. Onu *Nihâyetü'l-kifâye fi dirâyeti'l-Hidâye* diye adlandırmıştır... Ve kendisi *Kitâbu'l-Eyman*'ın sonunda, ‘*Ebû Abdillâh Ömer b. Sadruşşerîa, Kitâbu'l-Eyman babını Şaban'ın sonunda, 673 senesinde tamamladı*’ demiştir.²⁰ Kâtib Çelebi, *Kitâbu'l-Eyman*'ın sonunda zikredilen bu cümleyi *Şerhu'l-Hidâye*'den nakletmiştir. Bu ise el-Kuhistânî'nin söylediklerini açıkça desteklemektedir.”²¹

Bundan sonra müellif konuyu yeterince ortaya koyduğunu belirterek kendi düşüncesini şu şekilde izah etmektedir. “Buna göre *Hidâye* şarihinin isminin

18 Leknevî, *Fevâid*, s.187-188. Ayrıca “Tâcüşşerîa” lakabını Mahmud'a zafede edenlere dair bkz. Kureşî, Abdülkâdir, *el-Cevâhiru'l-mudîyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*, thk. el-Hulv, Abdulfettâh, I-V, II. baskı, Riyad 1413/1993, VI/369-370; İbn Kutluboğa, Zeynüddîn Ebu'l-Adl Kâsım, *Tacü't-terâcim fi tabakâti'l-Hanefiyye*, thk. Salih, İbrahim, Beyrut 1412/1992, s. 251; Ali Kârî, *Fethu bâbi'l-inâye*, I/38.

19 Kaynaklarda Sadruşşerîa el-Asğar/es-Sânî'nin hocasının Burhânüşşerîa olduğu hususu birçok yerde belirtmekle beraber, kendisinden itibaren Mahbûbî ailesinin sağlam ilmi geleneğe sahip olduğunu göstermek bakımından onların ta Ebû Hanîf'e kadar varan hocalar silsilesi de zikredilmektedir. Bkz. Kefevî, *Ketâib*, II/44^h. Leknevî, *Fevâid*, s. 185-186.

20 Leknevî, *Umd*, I/20.

21 Leknevî, *Umd*, I/20.

Ömer b. Sadruşşerîa el-Ekber olduğu açıktır. Tarihçiler, *Hidâye* şarihleri ve diğer müellifler *Şerhu'l-Hidâye*'nin Tâcüşşerîa'ya ait olduğunda ittifak etmişlerdir. Dolayısıyla Tâcüşşerîa'nın ismi Ömer'dir. Aynı şekilde Tâcüşşerîa'nın, Sadruşşerîa es-Sânî'nin baba tarafından dedesi olduğu ve *Vikâye* müellifinin Mahmud olduğu hususunda da ittifak etmişlerdir. Netice itibarıyla Mahmud onun anne tarafından dedesi olup, *Hidâye* şarhi de değildir. Buna göre *Vikâye* şarihinin baba tarafından dedesi olan Tâcüşşerîa ve anne tarafından dedesi olan Burhânüşşerîa kardeş olup Sadruşşerîa el-Ekber'in oğullarıdır.”²²

Görüldüğü üzere, Leknevî'nin verdiği bu bilgileri inceleyen bazı son dönem araştırmacılar burada bir başka hataya daha düşmüşler ve onun adına yanlış tespite bulunmuşlardır. Nitekim onların Leknevî'nin bu son değerlendirmesini el-Kuhistânî veya Kâtib Çelebi'nin görüşü olarak anladıkları anlaşılmaktadır.

Leknevî'nin söz konusu görüşü, başka tarihçi ve fakihler tarafından da paylaşılmaktadır.²³ Kudüs kadısı Alâeddin Ali et-Tarablûsî (844/1440) *el-İstiğnâ fi Şerhi'l-Vikâye* adlı eserinde *Vikâye* müellifinin lakabının Burhânüşşerîa olduğunu belirtmiştir.²⁴ Ayrıca bu görüşü destekleyen bir başka delil de, *Vikâye* müellifinin torunu Sadruşşerîa es-Sânî'nin, *en-Nükâye Muhtasaru'l-Vikâye*'sinde verdiği şu bilgilerdir: “Ubeydullah b. Mesud b. Tâcişşerîa... diyor ki: Ceddim ve mevlam, Âlimu'r-Rabbânî ve Âmilu's-Samedânî *Burhânüşşerîa* ve'l-Hakk (Burhânülhak) ve'd-Dîn (Burhânüddîn) veresetü'l-Enbiyâ ve'l-Mürselin Mahmud b. Sadrişşerîa ... *Vikâyetü'r-rivâye fi mesâilî'l-Hidâye*'yi hıfz etmem için telif ettiğinde...”²⁵

22 Leknevî, *Umde*, I/20.

23 Ayrıca “Burhânüşşerîa” lakabı Mahmud'a, Tâcüşşerîa ise Ömer'e nispet edildiğine dair bk. Kureşi, *Cevâhir*, II/686; Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemül-müellifin terâcümü musannifi'l-kütübî'l-Arabiyye*, I-XV, Beyrut, Dimaşk 1376/1957, XII/178; Serkis, Yusuf Elyan, *Mu'cemül-metbûatî'l-Arabiyye ve'l-muarrabe*, I-II, Kahire 1339/1919, II/1199; Bağdâdî, İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin, esmâ'ü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, I-II, 3. baskı, İstanbul 1995, II/406; Bilge, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984, s. 48-49. *Tabakâtü's-Seniyye*'de geçen Ubeydullah b. Mesud'un biyografisinde şu bilgiler yer almaktadır: “Bu hal tercüme yapıldıktan sonra, lakaplar hakkında *Cevâhir*'in bazı nüshalarının haşiyeleri üzerindeki hamîşlerde el-Allâme Muhammed b. eş-Şeyh Muhammed b. İlyas'ın hattıyla yazılmış şu sözlere vakıf oldum: Şüphesiz ki *Vikâye* ne hal tercümesi zikredilen (Sadruşşerîa es-Sânî)'nin, ne de Tâcüşşerîa'nındır, bilakis Tâcüşşerîa'nın kardeşi ve Sadruşşerîa es-Sânî'nin anne tarafından dedesi olan Burhânüşşerîa Mahmud'undur. Temîmî, Takıyyüddîn b. Abdilkâdir, *Tabakâtü's-seniyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*, I-IV, Riyad 1983, IV/429-430.

24 Alâeddîn, Ali b. Halil et-Tarablûsî, *el-İstiğnâ*, vr.1b., Süleymaniye Ktp., Fatih, nr.1889.

25 Sadruşşerîa, *Muhtasaru'l-Vikâye*, Kazan, 1910, s. 2. Sadruşşerîa burada dedesi Tâcüşşerîa'nın ismi olan “Ömer”i zikretmediğinden, devamındaki “ceddi ve mevlâye” diye başlayan ve zincirleme sıfat niteliğinde takip eden diğer cümle, muhtemelen birincinin devamı olarak anlaşılmıştır. Yukarıda tercümesi verilen cümlenin Arapçası şöyledir: العامل والعالم الرباني ومولاي العالم الشريعة... يقول: لما الف جدي ومولاي العالم الرباني والعالم الشريعة... لأجل حفظي (كتاب) وقاية الرواية الصمداني برهان الشريعة والحق والدين ورثة الانبياء والمرسلين محمود بن صدر الشريعة... في مسائل الهداية...

Bu ifadelerden anlaşıldığına göre, Sadruşşerîa babası Mesud ve dedesi Tâcüşşerîa'yı zikrettikten sonra "ceddim" diye başlayan yeni cümlede –anne tarafından– dedesinin tüm lakap ve niteliklerini zikrederken baba tarafından dedesinin "Tâcüşşerîa", "Tâcülhak" veya "Tâcüddin" gibi lakab(lar)ından hiçbirine yer vermemiştir. Oysa dedesi Mahmud'un lakaplarını, "Burhânüşşerîa, Burhânülhak ve Burhânüddîn" şeklinde üçünü de atıflarla vermiştir. Nitekim bazı kaynaklar Burhânüşşerîa'nın lakabını "Burhânüddîn" olarak zikretmişlerdir.²⁶ Öte yandan el-Kureşî (775/1373), Ğali b. İbrahim adında bir bilginden bahsederken, onun lakabının "Tâcüşşerîa" olduğunu, ancak meşhur Tâcüşşerîa olmadığını, çünkü meşhur olanın adının "Ömer" olduğunu belirtmiştir.²⁷

Gerek Tâcüşşerîa, gerekse Burhânüşşerîa'nın kendilerine has lakaplarının bulunduğunu kabul etmekle birlikte, bunların iki kardeş olmaları, her ikisinin fakih ve *Hidâye* üzerine eser yazmış olmaları ve de Sadruşşerîa es-Sânî'nin *en-Nükâye ve Şerhu'l-Vikâye* adlı eserlerinde dedelerinden anlaşılır bir şekilde değil de üstü kapalı bir şekilde imada bulunması sebebiyle birbirine karıştırılmış oldukları anlaşılmaktadır.²⁸ Dolayısıyla günümüzde genellikle her iki fakih de Tâcüşşerîa lakabıyla meşhur olmuşlardır. Ancak doğru olan ise, *Vikâye* müellifinin isminin Mahmud, lakabının Burhânüşşerîa; kardeşinin ise Tâcüşşerîa Ömer olduğudur. Bunu destekleyen bir başka husus da hem dedesi, hem de torunu için kullanılan "Sadruşşerîa" lakabının dede ile torunu el-Evvel (el-Ekber) ve es-Sânî (el-Asğar) şeklinde ayırt edilmiş olmasıdır. Şayet aynı dönemde yaşamış bu iki kardeşin lakabı aynı olsaydı bunların birbirinden ayırt edilmesi için Tâcüşşerîa/Burhânüşşerîa el-Evvel (el-Ekber) ve es-Sânî (el-Asğar) gibi mutlaka bir sıfat belirlenirdi.²⁹

Yukarıdaki tartışmayla ilgili *Vikâye* şarihlerinden Alâeddin Ali el-Esved'in (800/1397) adına kayıtlı bulunan *el-İnâye fi Şerhi'l-Vikâye*'nin baş tarafında şu cümleler yer almaktadır: *el-İslâh ve'l-izâh* müellifinin (İbn Kemal Paşa) hatalarından birisi, *Vikâye* müellifinin "Tâcüşşerîa" oluşunu iddia etmesidir. İbn Ke-

26 Leknevî, *Fevaid*, s. 185; Leknevî, *Umde*, I/18.

27 Kureşî, *Cevâhir*, II/686.

28 Ayrıca Mahbûbi ailesine mensup kişilerin hepsinin Buhârada, Şer'-Âbâd'da, ancak sadece iki kardeş Burhânüşşerîa ve Tâcüşşerîa Mahbûbi'lerin İran'ın Kirman şehrinde defnedilmiş olmaları da dikkate değer bir husustur. Bkz. Kefevî, *Ketâib*, II/73^A.

29 Benzer incelemeler ve değerlendirmeleriyle konuyu etraflıca ele alan ve yer yer bizim yüksek lisans çalışmamıza da atıfta bulunarak aynı tespitleri paylaşan doktora tezi çalışması için bakınız: Atan, Ömer Faruk, Burhânüş-Şerîa'nın Vikâyetü'r-rivâye fi mesâilî'l-Hidâye Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili, (*Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi*, basılmamış doktora tezi), Bursa 2016, s. 5-11.

mal Paşa onu kitabında geçtiği her yerde bu unvanla anmıştır. Ancak bu doğru değildir. Çünkü *Vikâye* müellifinin ismi Mahmud olup, lakabı Burhânüşşeriâdır. Tâcüşşeriâ'nın ismi ise Ömer'dir. Bunlar hem iki kardeş ve Sadruşşeriâ el-Ekdam'ın (el-Evvel) iki oğludur, hem de Sadruşşeriâ es-Sânî'nin -Tâcüşşeriâ baba tarafından, Burhânüşşeriâ ise anne tarafından- iki dedesidir. Sadruşşeriâ es-Sânî'ye gelince o, Ubeydullah b. Mesud b. Tâcüşşeriâdır. Mevzu, aynı şekilde *Şerhu'l-Vikâye*'nin dibacesindeki Sadruşşeriâ'nın kendi sözlerinden ve bazı kitapların konuyla ilgili tafsilatlı açıklamalarından da anlaşılmaktadır. Nitekim benzeri açıklamalar, Sadruşşeriâ üzerine yazılmış bazı haşiyelerde de yer almaktadır.³⁰ Ayrıca bu yazının üst tarafında Burhânüşşeriâ'nın ailesi hakkında kısa bir şema verilmiştir.

Öte yandan Burhânüşşeriâ'nın babasının Ahmed mi, yoksa Ubeydullah mı olduğu konusunda da farklı görüşler mevcuttur. Bazı kaynaklar onun babasının Cemâlüddin Ubeydullah olduğunu söylerken,³¹ bazıları da babası olarak Şemsüddin Ahmed'i zikretmişlerdir.³² Üçüncü bir kesim ise, onun babasını bazen Ahmed, bazen Ubeydullah olarak zikrederken, bazen de kardeşi Tâcüşşeriâ'yı Şemsüddin Ahmed'in, kendisini ise Cemâlüddin Ubeydullah'ın oğlu olduğunu veya tersini belirtmişlerdir.³³ Bu ihtilafta, Şemsüddin Ahmed'in Burhânüşşeriâ'nın babası olduğunu söyleyenlerin görüşü doğru olarak görünmektedir. Nitekim, bu konunun en bariz ifadesi el-Kureşî'nin ez-Zehbî'den naklettiği şu sözleridir: "Onun (Ubeydullah'ın) doğumu Cemaziyelevvel'in yirmi beşi, perşembe günü, (hicretin) 546. senesidir. Vefatı ise Cemaziyelevvel'in sekizi, perşembe akşamı, (hicretin) 630. senesidir. Cenaze namazını oğlu Şemsüddin Ahmed kıldırmıştır."³⁴ Buna göre Burhânüşşeriâ'nın babası, Şemsüddin Ahmed'dir, Cemâlüddin Ubeydullah ise dedesidir.

30 Süleymaniye Ktp., Carullah efendi,765, vr.X^A. Bu yazının müellifi belirtilmemiştir.

31 İbn Kutluboğa, *Tacü'l-terâcim*, s. 142; Temimî, *Tabakâtü's-seniyye*, IV/429; Çelebi Kâtib, *Keşfu'z-zünun*, II/2020, 2033; Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifin*, II/406; Kuhistanî, *Câmiu'r-rumûz*, I/9-10. (DİA'nın "Sadruşşeriâ", "Tâcüşşeriâ" ve "Vikâyetür-rivâye" madde başlıklarına bakılınca Burhânüşşeriâ'nın babasının "Ubeydullah" olduğu görüşü benimsenmiş gibi gözükmeyle birlikte, "Sadruşşeriâ" maddesinde "Ahmed" olduğu görüşüne de yer verilmektedir.

32 Kureşî, *Cevâhir*, II/490; Leknevi, *Fevâid*, s.109-110, 207; Brockelmann, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, I-II, Leiden 1943-1949, II/277-278; Zirikli, Hayrüddin, *el-'Alâm kâmusü terâcim li eşhurî'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-arab ve'l-mütearribin ve'l-müsteşrikin*, I-X, Kahire 1954-1959, IV/354.

33 Kehhâle, *Mu'cemül-müellifin*, VI/246, VII/273, XII/178; Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifin*, I/649-650,78; Bilmen, *Kâmûs*, I/475.

34 Kureşî, *Cevâhir*, II/490.

SONUÇ

İslâmî ilim merkezlerinden biri olan Buhara'da, ilim ve siyaset alanında önemli rol üstlenen Mahbûbî ailesinde birçok İslâm âlimi yetişmiştir. Dönemin önde gelen fakihlerinden iki kardeş Burhânüşşeria Mahmud ve Tâcüşşeria Ömer bu âlimlerdendir. Bu iki fakih, gerek eserleriyle, gerekse talebeleriyle önemli iz bırakmışlardır. Ancak bu âlimler hakkında tabakat ve diğer ilgili eserlerde bilgi verilirken, isim karışıklığı söz konusu olmuş, bu karışıklık günümüzde kaleme alınan eserlerde bile yer bulabilmiştir. Aynı durum Burhânüşşeria ve Tâcüşşeria'nın babasının ismi konusunda da söz konusudur. Makalede varılan sonuca göre *Vikâye* müellifinin ismi Mahmud olup, lakabı Burhânüşşeria'dır. Tâcüşşeria ise *Nihâyetü'l-kifâye fî dirâyeti'l-Hidâye* eserinin müellifi olup, ismi Ömer'dir. Bunların babasının ismi ise, Cemâlüddin Ubeydullah değil, Şemsüddin Ahmed'dir.

Sonuç olarak, burada Burhânüşşeria'nın sahabeye kadar dayanan nesebini, dedelerinin isimleriyle birlikte silsile halinde belirtmekte yarar görmekteyiz: Burhânüşşeria Mahmud b. Sadrişşeria el-Ekber (el-Evvel) Şemsüddin Ahmed b. Cemâliddin Ubeydillah Ebî Hanîfe es-Sânî b. İbrahim b. Ahmed b. Abdilmelik b. Ömer (Ümeyr) b. Abdilaziz b. Muhammed b. Cafer b. Halef (Mervan) b. Harun b. Muhammed b. Ahmed (Muhammed) b. Mahbûb b. Velid b. Ubâde b. Sâmî el-Hazrecî el-Ensari.³⁵

Kaynakça

- Alâeddin, Ali b. Halil et-Tarablusi, *el-İstiğna*, vr.1^B, Süleymaniye Ktp., Fatih, nr.1889.
- Atan, Ömer Faruk, *Hicri VII. Yüzyıl Hanefî Fakihlerinden Burhânüşşeria'nın Vikâye Adlı Eseri*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XXV. cilt, 2. sayı, 125 vd.
- Atan, Ömer Faruk, *Hanefî Literatüründe Muhtasarlar ve Metinler*, (İhya Uluslar Arası İslam Araştırmaları Dergisi, c.2, sy., 2016), s. 65 vd.
- Atan, Ömer Faruk, *Vikâye'nin Tahkikli Neşri*, Emin Yay, Bursa, 2017.
- Atan, Ömer Faruk, *Burhânüşşeria'nın Vikâyetü'r-rivâye fî mesâilî'l-Hidâye Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*, (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, yayımlanmamış doktora tezi), Bursa, 2016.
- Bağdâdî, İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin, esmâ'ü'l-müellifin ve âsârü'l-musannifin*, I-II, III. baskı, İstanbul, 1995.
- Bedir, Murteza, "Vikâyetü'r-rivâye", *DİA*, XXXXIII, 106-107, İstanbul, 2013.
- Bilge, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 1984.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-i İslamiyye ve İstilâhât-ı Fıkhiyye Kâmûsu*, I-VI, İstanbul, 1949.

35 Bk. Kureşî, *Cevâhir*, II/490; Temîmî, *Tabakâtü's-seniyye*, I/376; Leknevî, *Fevâid*, s. 110; Sadruşşeria es-Sânî, *Muhtasaru'l-Vikâye: en-Nükâye*, s. 6. *Nükâye*'deki bu bilgi editör İranlı Türkmen ahundu Annageldi Talâî'nin yazmış olduğu mukaddimedeki yer almaktadır. Ayrıca söz konusu silsileye dikkat edildiğinde Burhânüşşeria'nın on dört ve on altı nesil öncesinde yer alan dedelerinden el-Mahbûbî ve el-Ubâdî şeklindeki üretilen nisbeleri, kendisinin ve ailesinin isimlerine unvan olarak ilave edilmektedir.

- Brockelmann, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, I-II, Leiden 1943-1949.
- Burhânüşşeria, Mahmud b. Ahmed, *Vikâyetü'r-rivâye fi mesâilî'l-Hidâye*, Süleymaniye Ktp, Fatih, nr.1505.
- Cici, Recep, “Osmanlı Hukuk Düşüncesini Etkileyen Başlıca Kaynaklar”, *U.Ü.İ.F.D.*, sy.8, VIII, 1999.
- Cici, Recep, “Osmanlı Klâsik Dönemi Fıkıh Kitapları”, TALİD, C.3, S.5, İstanbul, 2005, s. 220
- Çelebi Kâtib, Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, I-II, İstanbul, 1364/1945.
- İbn Kutluboğa, Zeynüddin Ebu'l-Adl Kâsım, *Tâcü't-terâcim fi tabakâti'l-Hanefiyye*, thk. İbrahim Salih, Beyrut, 1412/1992.
- İbrahim, Muhammed, *Hanefi ve Şafiilerde Mezhep Kavramı*, İstanbul, 2015, çev. Beşer, Faruk.
- İzgi, Cevat, “Ebcedül'l-ulûm”, *DİA*, X, 70-71, İstanbul, 1994.
- Kallek, Cengiz, “Hidâye”, *DİA*, XVII, 471-473, İstanbul, 1998.
- Kara, Ali, *Mutûn-i erba'a fi'l-fikhi alâ mezhebi'l-Hanefiyye*, İstanbul, 1420.
- Kârî, Nuruddin Ali b. Sultan, *Fethu bâbi'l-inâyê bi Şerhi'n-Nükâye*, I-III, Beyrut, 1418/1997.
- Kefeî, Mahmûd b. Süleyman, *Ketâibü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mani'l-muhtâr*, I-II, (waqfeya.com المدرسة الوقفية).
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemül-müellifin terâcimi musannifi'l-kütübi'l-Arabiyye*, I-XV, Beyrut, 1376/1957.
- Kuhistânî, Şemsüddin el-Horasânî, *Câmiu'r-rumûz Şerhu'n-Nükâye Muhtasari'l-Vikâye*, I-II, İstanbul, 1291.
- Kureşi, Abdülkâdir, *Cevâhiru'l-mudiyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*, thk. Abdulfettâh el-Hilv, I-V, II. bas-kı, Riyad, 1413/1993.
- Leknevî, Abdülhay, *Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*, Beyrut, 1418/1998.
- Leknevî, Abdülhay, *Umdetü'r-rivâye fi halli Şerhi'l-Vikâye*, I-IV, Delhi, 1327.
- Orazov, Orazsahet, *Bürhânü's-Şeria ve Vikâye Adlı Eseri*, (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Bursa, 2001.
- (yüksek lisans tezi, 2001) U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özel, Ahmed, “Hanefi mezhebi”, *DİA*, XVI, 22, İstanbul, 1997.
- Özel, Ahmed, “İbnü's-Sââtî”, *DİA*, XXI, 190, İstanbul, 2000.
- Özel, Ahmed, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, Ankara, 1990.
- Özel, Ahmet, “Hanefi Literatürünün Oluşumu”, (İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe ve Düşünce Sempozyumu I), Bursa, 2005, s. 365.
- Özel, Ahmed, *Hanefi Fıkıh Âlimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, Ankara, 2014.
- Özen, Şükrü, “Sadruşşeria”, *DİA*, XXXV, 427-428, İstanbul, 2008.
- Sadruşşeria, Ubeydullah b. Mesud, *Muhtasaru'l-Vikâye fi mesâilî'l-Hidâye*, thk. Muhammedcan, Şerifcan Kerim ve Hasancan Kerim, Kazan, 1910.
- Sadruşşeria, Ubeydullah b. Mesud, *Muhtasaru'l-Vikâye fi mesâilî'l-Hidâye*, thk. Annageldi Talâî, Künbed Kâbus, 1412.
- Şehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman, *ed-Dav'u'l-Lâmî*, I-XII, Beyrut, t.y.
- Serkis, Yusuf Elyan, *Mu'cemül-metbûati'l-Arabiyye ve'l-muarrabe*, I-II, Kahire, 1339/1919.
- Süleymaniye Ktp., Carullah efendi, 765, vr.X^A. Haşiyenin müellifi belirtilmemiş.
- Temimi, Takıyyüddin b. Abdilkâdir, *Tabakâtü's-seniyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*, I-IV, Riyad, 1983.
- Yaman, Ahmet, “Kenzü'd-dekâik”, *DİA*, İstanbul, 2002, XXV, 261.
- Zirikli, Ebû Ğays Muhammed Hayrüddin b. Mahmûd ed-Dimaşkı, *el-A'lâm kâmusü terâcim li eşhuri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-arab ve'l-mütearribîn ve'l-müsteşrikin*, I-X, Kahire, 1954-1959.